

האובדים והנדחים – בני עשרת השבטים

סיכום הרצאת הרב אליהו אביחיל

שמע ורשם עזריה אריאל

כמאה ושלושים וחמש שנה קודם חורבן הבית הראשון. הוגלו עשרת השבטים על ידי ממלכת אשור לאזור הרי מדי. גלותם מעמידה בפנינו מספר שאלות: א. האם הם עתידים לחזור בזמן הגאולה, דוגמת זמננו אנו?
ב. החיים הם כיהודים?
ג. מהי חובתנו כלפיהם?

בהקשר לשאלה ראשונה, מחלוקת מפורסמת היא במשנה בפרק "חלק" סנהדרין י', ג': "עשרת השבטים אינם עתידים לחזור... דברי ר' עקיבא, ר' אליעזר אומר... אף עשרת השבטים. שאפל להן, כך עתיד להאיר להן." תלמיד הרמב"ן סובר שלא יתכן שר' עקיבא יחלוק על פסוקים מפורשים, כגון נבואות על הקשר בין יהודה ויוסף היינו אפרים, כיחזקאל לז, ישעיה י"א, י"א-י"ג, יחזקאל מ"ה, – פרקים אלה עוסקים באחדות ישראל ויהודה, והתנחלות שנים עשר השבטים לעתיד לבוא בארץ ישראל. לפיכך יש המפרשים את דעת ר' עקיבא, שהדור הראשון, שהרשיע לפני ה', הוא שלא יחזור לכלל ישראל, כפי שנאמר באותה משנה לגבי דור המדבר. יצוין, כי ידוע שתלמידי הגאון ר' אליהו מווילנא חיפשו אחר עשרת השבטים, נראה אפוא שדעה מקובלת היא שהשבטים עתידים לחזור.

שיבת עשרת השבטים לארץ – לא כשומרי תורה ומצוות

בנוגע לשאלה השנייה. יש אגדה ידועה על עשרה שבטים שיושבים ועוסקים בתורה מעבר לסמבטיון, אך מדברי הנביאים מסתבר שאין זה כך. הפסוק אומר: "אפרים בעמים הוא יתבולל" (הושע ז', ח'). הפסוקים ביחזקאל י"א, מפסוק י"ד ואילך מדברים ברורות, שרק כאשר ישובו עשרת השבטים ארצה, יחזרו בתשובה. ועד אז ליבם ישאר "לב אבן"

בירמיה ל"א, מדבר הכתוב על שיבת שבטי ישראל באמרו: "הציבי לך ציונים" – משמע שהכוונה למנהגי יהדות. שיהיו לסימן להם, שישובו לארץ. גם הפסוקים הנ"ל ביחזקאל מדברים על "מקדש מעט" – לא שמירה מושלמת של מצוות. הגמרא ביבמות י"ז ע"א, אומרת על עשרת השבטים: "לא זוו משם עד שעשאו כגויים לכל דבר", לענין חיתון עימם. הירושלמי בסנהדרין פרק י' הלכה ג', אומר: "אם באים – הן גרי הצדק לעתיד לבוא". (לשון "אם באים" כאן. משמעותה שהדבר מוטל בספק, אך מכל מקום יש ללמוד מכאן שכעת אינם יהודים שומרי תו"מ).

המהר"ל ב"נצח ישראל", בפרק ל"ד, דן בעשרת השבטים ומציין דרגות באשר לקישרם לעם ישראל ולתורתו, יש בהם הקשורים לעם ישראל, ויש שמנותקים ממנו.

ר' אליהו מווילנא בביאורו, לתפילה, על ברכת "תקע בשופר גדול חרותנו" מציין שקבוץ גלויות כולל את עשרת השבטים, הוא מביא את הפסוק במיכה ד' ו': "ביום ההוא נאום ה', אוספה הצולעה והנדחה אקבצה, ואשר הרעותי". 'הצולעה' זוהי היהדות שנמצאת "על רגל אחת" – שיש להם את התורה שבכתב בלבד, כספורו של אלדד הדני, המתאר את שבט דן היושב באפריקה, ומקיים את התורה שבכתב בלבד, "הנדחה" – אלו שבטי יהודה ובנימין שנדחו והתפזרו לכל קצווי תבל. "ואשר הרעותי" – אלו שבטי ישראל בני עשרת השבטים שהתרחקו לגמרי מן התורה. ולפי המתואר גייר רבי אברהם בן הרמב"ם מהם כמה אלפים". הגמרא מציינת שחלק מעה"ש גלו לאפריקי. אם כי חסדאי טוען ש"אפריקי" היא "אבריקי". באזור אפגניסטן. עשרת השבטים ישובו לפני שבט יהודה על פי הגר"א שובו עה"ש לארץ לפני שבטי יהודי ובנימין (עיין בפירושו לסידור), ולכאורה, הרי אנו זכינו לשוב לפנייהם? ויתכן לומר שהכוונה שיש שני תהליכים בגאולה: שבט יהודה יחזור תחלה בגרעין כזה שיוכל לקלוט מבחינה רוחנית את עשרת השבטים אחר כך יבואו עשרת השבטים, ולאחר מכן יבואו יתרת שבטי יהודה ובנימין. כך מפורש בילקוט שמעוני על שיר השירים פסקא תתקפ"ה. על הפסוק "אף ערשנו רעננה" – "אלו עשרת השבטים, שגלו לפני מנהר סמבטיון, שעתידין שבטי יהודה ובנימין לילך אצלם ולהביאם, כדי שיזכו עמהם לימות המשיח ולחיי העולם הבא, שנאמר: (ירמיה ג', י"ח) "בימים ההם ילכו בית יהודה על בית ישראל ויבואו יחדו מארץ צפון על הארץ אשר הנחלתי את אבותיכם". מאמר חז"ל זה כבר נוגע לשאלה השלישית מהי חובתנו כלפיהם, ומה עלינו לעשות כדי להביאם אלינו? כעת עלינו לברר מי מהם שומרי מצוות ומי לא, והאם אכן הם משתייכים לעשרת השבטים. אמנם, לשיטת הגאון הרב עובדיה יוסף שליט"א, יחויבו עשרת השבטים בגיור אישי, וכפי שנהגו לאחרונה ביחס לאתיופים.

4. שרידי עשרת השבטים בארצות המזרח

יש יסוד סביר להניח, ששרידי עשרת השבטים קיימים כיום במזרח אסיה כשהם חיים בקבוצות מגובשות בארצותיהם.

חלק מעשרת השבטים גלו אל "הנהר", וחלקם – אל מעבר לנהר. אלו שלא עברו את הנהר, הצליחו להתקשר את חלק מיהודי אירופה, חיו כיהודים. ורובם עליו לארץ, כגון יהודי גרוזיה ובוכרה. מעבר לנהר יש כמה קבוצות שכפי הנראה משתייכות לעם ישראל. להלן תיאור של קבוצות אחדות אשר ניכרים בהן סימנים המוכיחים כי היו יהודים בעבר.

א. הפתנים

הפתנים שוכנים בצפון אפגניסטן ופקיסטן, באזור סגור, בין העיר קבול, ונהר אינסוד. הם אינם מתחתנים בזרים, ומונים חמשה עשר מליון נפש. נראה שאלו צאצאי שבט ראובן, כיום לוחם שבט זה בגבורה ובהצטיינות רבה במשעבד הרוסי. הזוהר מציין שלעתיד לבוא ילחם שבט ראובן בגבורה עם עמים גדולים וחזקים. הפירוש למשנה – "תפארת ישראל" על סנהדרין י', ג', מדבר עליהם כעל יהודים. יש ארבעה סימנים ליהדותם:

1. **מקומם.** על פי רבנו סעדיה גאון גלו שנים וחצי השבטים "גהר גזון" שעפ"י מלכים ב', י"ז, ו', זהו מקום גלותם, כלומר נהר אמורדריה, בגבולה הצפוני של אפגניסטן. נהר זה הוא גם כנראה הנהר הידוע כ'סמבטיון', ע"פ הרמב"ן בדברים ל"ב. חבור – "הוא כנראה מעבר חבור, ליד העיר

פשוט נפש-בר – מעבר תבור), מן הערים הגדולות באפגניסטן. העיר "הרט" – השלישית בגודלה באפגניסטן, מקבילה ככל הנראה ל"הרא" הנזכרת בדבה"י א', ה', כ"ו. כמקום גלות עשרת השבטים.

2. **שמותם.** כנויים המקובל הוא "בני ישראל" ובתוכם יש שמות של כמה שבטים כגון: 'רבני' המשתמע ראובן. 'אפרידי' – אפריים. 'יוסף זיי' – בני יוסף. 'אשרי' – אשר. 'ג'ג'י' – גד. וכן גם נפתלי ושמעון. מאד מצוי אצלם השם הפרטי "ישראל".

3. **ממצאים ארכיאולוגיים.** באזורים אלה מצויות כתובות רבות בכתב עברי קדום, ובכתב האשורי, הוא הכתב הקיים אצלנו. כך גם בתי כנסת עתיקים ("מקדש מעט"). ישנו מגדל גבוה מאד בצפון אפגניסטן, ללא כניסות, והחוקרים תמהים לשם מה נבנה, ועל ידי מי. עליו חקוקה כתובת מוסלמית, קטע מן הקוראן על שלושת האבות, ובהמשך כתוב שהמגדל מציין את זכר הנצחון המוסלמי על היהודים שגרו באזור. בשפתם יש מלים עבריות רבות (כשליש מן המילים), כמו "קרקע" "ברכה" ועוד.

4. **מנהגיהם וחוקתם.** כששאלו את זקני הפתנים, מנין הם יודיעם על יהדותם, הם נתנו שלושה סימנים: א. גידול זקן ופאות (בחלקים מסולסלות). ב. הטלית – בגד שכל היום נתון על כתפיהם, ובו חוטים, הטלית נקראת ג'וינמו כלומר מקום תפילה. ג. הדלקת הנר בליל שבת. (הנעשית בדרך כלל בהסתר).

סימנים נוספים: מילה ליום השמיני, חופה בנושואין, יבום ע"פ ההלכה, (המוסלמים מיבמים גם כשיש ליבמה ילדים, אך אצלם לא). כן נהוגה אצלם טבילה לאשה נדה, הם נמנעים מאכילת בשר חמור, סוס וגמל. שותים בליל שבת יין או מיץ ענבים, דבר שאסור על המוסלמים.

האפרידים וה"יוסף זיי" לא עבדו בשבת. ונקודה זו חשובה – מצוי אצלם קביע ובו פסוק "שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד". והפסוק המלא. בעברי. ובכתב אשורי) חוקים נוספים בעלי אופי יהודי: יש להם "עיר מקלט". ואחת לעשר שנים לערך יש מעין יובל היינו חזרת הקרקעות לבעליהם.

מאז ומעולם אהבו הפתנים יהודים. יש להם פרצוף מאד יהודי, ולחלקם אף ספרי יוחסין, עד לשלושת האבות. יש לציין שמלכי הפתנים מתיחסים לשבט בנימין.

הנטיה הקיימת עתה בכל העולם לא פסחה עליהם וגם אצלם קיימת הנטיה לעבור ולגור בערים, מה שמטשטש את המסגרת היחודית, ואת המסורת. באשר למלחמה המתמשכת ברוסים הרגו מהם הרוסים קרוב למליון איש, המלחמה מתנהלת בצורה בלתי חוקית (לוחמה כימית), במהלכה השמידו כפרים שלמים, כעת הועברו הנשים והילדים לפקיסטן ופרס, והגברים נשארים בחזית.

ב. תושבי קשמיר.

קשמיר היא מדינה קטנה, בין צפון הודו לדרום-מערב סין. אף לכאן הגיעו – כפי הנראה – יהודים מבני עשרת השבטים. חזות פניהם יהודית. חוקר-נוסע ערבי חשוב, אלברוני שמו, מציין (המאה השנים עשר למנין האומות) "שלקשמיר הכניסה ליהודים בלבד". יש שם שמות ערים עבריות כגון: חשבון, פסגה, הר נבו, ובית פעור ועוד. (שמות מעבר הירדן המזרחי). נקודה חשובה – לוח השנה שם הוא על פי הלבנה, כשהוא מותאם לחדשי החמה, זאת כדי שחג ה"בספקא" (פסחא-פסה) יחול באביב, מעין "שמור את חודש האביב". כמנינונו אנו. גם אצלם קיימות מלים עבריות רבות בשפתם ה"אורדו". אין אצלם סימנים רבים מבוססים המוכיחים את יהדותם – בדומה לפתנים למשל, אך קיימת אצלם מודעות ברורה ומפורשת שהם צאצאי היהודים. נראה שאכן סביר לשייך את העם הקשמירי לעם ישראל.

ג. ה"צ'אנג מין".

גם בסין ידוע על קבוצות יהודיות. לדוגמא, קבוצה גדולה של אלפים רבים, שמסיונר הביאם לנצרות. אותו מסיונר שחי בתוכם, כותב בהתלהבות על "העברים הקדמונים", שלדעתו השפיעו השפעה רבה על סין כולה. הם ישבו באזור הנקרא סיג'ואל, בצפון מערב סין "וכמעצמה גדולה השפיעו רבות על האזור. נראה שהם הגיעו לשם כבר בערך בשנת 300 לפני ספירת הנוצרים. לפי דבריהם ארכה דרכם מארץ ישראל לסין שלוש שנים ושלושה חדשים, הם יודעים שהם בני אברהם, ומאמינים באחדות האל, בניגוד לסינים כולם. הם ממשיכים להקריב קרבנות, ובשעת הקרבת קרבנם מונפים שנים עשר דגלים, כנגד שנים עשר שבטים. הכהן הגדול נושא עליו איזה קלף לבן, המסמל תורה שהיתה להם פעם ואבדה. כן הם נוהגים לייבם. הקרבנות אצלם כעין "במות יחיד", שהיו נהוגות בישראל עד בנין הבית. בהקשר לכך הם נוהגים מנהגי טהרה, ובאסור זרות. אסור שברזל יגע באבן המזבח ("לא תניף עליהם ברזל"). הזובח לאלוה אחר דינו מוות. אותו מסיונר מוסיף שיש בהם את שלוש המדות המאפיינות את עם ישראל – בישנים, רחמנים, וגומלי חסדים. כיום הם מונים רבע מליון נפש. לאחרונה החלו לשאת נשים סיניות. אך יש בהם בעלי פרצוף שמי, בנגוד למראה הפנים הסיני המובהק. כנויים הוא "צ'אנג מין".

ד. "שבט מנשה"

קבוצה רביעית היא ה"שין לונג". בשיריהם הם שרים שהם "בני מנשה", ומתפללים ל"אלוקי מנשה". הם נרדפו ע"י הסינים, ועברו נדודים וגלגולים רבים, עד למקומם הנוכחי. כעת הם מונים בין מליון לשני מליון איש. על הפסוק "לי גלעד ולי מנשה" (תהלים ס', ט') אומר בעל 'ילקוט שמעוני' (פסקא תשע"ז): "כשעתיד הקב"ה לקבץ את ישראל, ראשון הוא מקבץ – חצי שבט מנשה". המדרש מסביר שהסיבה לכך היא – החסד שעשו עם שאול, שקברוהו, כדי שלא יהיה מוקע בבזיון. כך מוסבר הדבר גם ב"פרקי דרבי אליעזר". בני שבט נידח זה מעונינים מאד לשוב לארץ ישראל. במהלך כמאה וחמישים שנה האחרונות התנצרו רבים מהם, אך עם קום המדינה התעוררו לעלות לארץ. לפני כשתים עשרה שנה החלו לחזור ליהודת, ושלחו חלק מילדיהם ונעריהם לבורמה (מרחק כאלף ק"מ!) כדי ללמוד תורה. את סידור התפילה היהודי תרגמו לשפתם. שלושה מהם עלו לארץ ושניים מתוכם התגירו, זאת בסיוע מכון 'מכון מאיר'. והישוב 'אלון מורה', לפי הידוע השבט כולו מוכן לקראת גיור.

ה. היפנים

לגבי היפנים, יש מקום לבדוק את מקורם. יש להם סימני יהדות מועטים: לדוגמא: בחמש עשרה לחדש, חדש הראשון במניין שלהם, הם בונים סוכה. (שבט אהטה) במקביל לט"ו תשרי) משפחת הקיסר נמולים ליום השמיני. בעבר היו קוברים מתיהם באדמה, וישבו שבעה. היום על פי החוק אין קבורה, קיים אצלם המושג של טומאת אוהל, וכך אם מת אדם בבית, האוכל שבבית נזרק. יש "מגן דוד" כסמל בכמה מקומות, ובכתב היפני יש חלק גדול מאותיות הכתב העברי הקדום. באשר ליפנים אין בידינו ידיעות מספיקות לפיכך, הכל בגדר השערה, שכדאי לבדוקה.

סכום

1. עשרת השבטים ישובו לארץ, כך עולה מן המקורות השונים.
2. נראה שלא בהכרח ישובו כעובדי עבודת ה' בשלמות.

3. מהשואת הפסוקים עולה שגרעין קטן מיהודה ילקוט בארץ את עשרת השבטים ואחר כך יבואו הנותרים מיהודה.
4. לגבי ה'פתנים' נראה הדבר קרוב לוודאי שהם מבני עשרת השבטים זאת על פי מקומם, שמותם, ומסורתם.
5. לגבי תושבי קשמיר, ה"צ'אנג מין". וה"שין לונג" הסימנים פחותים. אך הם מודעים להיותם צאצאי עשרת השבטים וחלקם חפצים בחזרה לארצם – ארץ ישראל ולתורתם, היא תורת ישראל.
6. לגבי היפנים, יש מקום להמשיך ולחקור. ואין בינתיים סימנים ברורים לגביהם. הננו צופים ליום בו ישובו כל נדחי ישראל לארצם, ולקיום הפסוק בישעיה (כ"ז, י, ג): "והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, ובאו האובדים בארץ אשור, והנדחים בארץ מצרים, והשתחוו לה' בהר הקודש בירושלים".